

Прот. Тимофій Міненко

**ВІДПОВІДЬ ПРАВОСЛАВНИХ УКРАЇНЦІВ
НА
ЗАКЛИК МИТРОПОЛИТА АНДРІЯ ШЕПТИЦЬКОГО
В 1941-42 РОКАХ
ДО ПОЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВ**

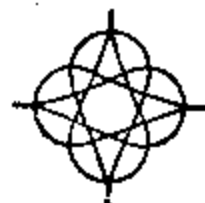
ВІННІПЕГ

1985

ВІДПОВІДЬ ПРАВОСЛАВНИХ УКРАЇНЦІВ
НА ЗАКЛИК
МИТРОПОЛИТА АНДРІЯ ШЕПТИЦЬКОГО
В 1941 — 42 РОКАХ
ДО ПОЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВ

**UKRAINIAN ORTHODOX REPLY
TO
AN APPEAL OF METROPOLITAN ANDREW SHEPTYTSKY
in 1941 - 42
TO REUNION OF THE UKRAINIAN CHURCHES**

by Fr. T. Minenko

Published by the Ecclesia Publishing Co. Ltd.

WINNIPEG, 1985

Прот. Тимофій Міненко

**ВІДПОВІДЬ ПРАВОСЛАВНИХ УКРАЇНЦІВ
НА
ЗАКЛИК МИТРОПОЛИТА АНДРІЯ ШЕПТИЦЬКОГО
в 1941-42 роках
ДО ПОЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВ**

diasporiana.org.ua

Видавнича Спілка Екклесія

ВІННІНЕГ 1985

Благословляю до друку „Відповідь православних українців на заклик Митрополита Андрея Шептицького в 1941-1942 роках” до поєднання Українських Церков

Вінніпег, 15 червня 1983

А н д р е й, Митрополит

Відбитка з „Вісника”, органу Української Греко-Православної Церкви в Канаді, 1978 р. чч. 4 — 7.

Накладом Місійного Відділу при Консисторії УГПЦ в Канаді

ПОЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВ

Знову на сторінках української католицької преси частіше і частіше зустрічаємо про об'єднання Українських Церков. Ця справа не є новою. Впродовж століть вона порушується, але даліше висловлених бажань, на жаль, нічого і не сталося.

Не можна сумніватися у добрих намірах, всіх тих — духовних і світських людей, які порушують цю справу, але мабуть під тиском життєвих обставин ці наміри не дали бажаних наслідків. З другої сторони, життя нашого народу пливло своєю історичною течією та знаходило свої розв'язки цієї справи.

В минулому, українці багато пережили церковно-релігійної боротьби, як в Україні, так і на місцях свого поселення в країнах вільного світу. Нині багато того вже відійшло в забуття, стало не актуальним і ми вже менше шукаємо причин нашого церковного роз'єднання та утримуємось від взаїмних обвинувачень. Можливо вже настав час, щоб ми застановилися і зробили певний логічний висновок з сучасного стану. Якщо немає церковної єдності між частиною нашого народу, головню у країнах нашого поселення, то мабуть на те ще не назріла пора.

Треба признати, що дотеперішні заклики до церковної єдності були не на властивій дорозі, бо не говорилося про єдність віри Христової, про єдність християнського життя нашого народу, але хто і кому має підпорядкуватися і хто має бути найвищим авторитетом. Все зводилося до визнання чи невизнання папства.

Справа церковної єдності не є легкою справою для вирішення в цілому християнському світі взагалі, а в нас українців зокрема. Це є питання єдності віри, єдності світогляду. Питання віри не можна змішувати з людською рацією чи потребою єдності суспільно-громадського характеру. Це останнє мабуть і є причиною нашого роз'єднання. Чомусь, майже як правило, про церковне об'єднання починають люди говорити перед відбуттям якоїсь поважної події, чи в час приготування до якогось масового зібрання. Таким чином дуже важлива справа духовної єдності, справа віри практично причіпляється до якоїсь дії маніфестаційного політичного характеру.

Тепер ми є перед великою подією, а це приготування до відзначення 1000-річчя християнства в Україні. З цього приводу знову порушується питання української церковної єдності. Один

український католицький часопис, маючи на увазі церковне поєднання, в Різдвяному посланні свого єпископату в 1977 році від себе додав вставку: „Який це великий і шляхетний дарунок був би для нашого народу”. Отже, не як мета і потреба єдності, а як додаток до приготування до відзначення події.

Українці католики почали вже інтенсивно готуватися до відзначення 1000-річчя хрещення України і вже відразу ставлять своєю метою доказувати про єдність України з Римом ще від часу охрещення. На це особливу увагу звернуто в 1977 р. у Різдвяному посланні, що є назване Соборним посланням всієї української католицької ієрархії. Також, в українських католицьких часописах починається повільно висловлених побажань про церковне об'єднання. В англійській частині католицького часопису „Поступ”, що видається у Вінніпезі, з 5 лютого 1978 р. в редакційній статті навіть висловлено припущення про об'єднання Української Православної Церкви і Української Католицької Церкви в „Об'єднану Українську Церкву” і очевидно, як у них годиться, що має бути під зверхністю „понад-національної церковної влади, якою є Святіша Столиця”.

Для відзначення 1000-річчя християнства в Україні українці католики творять свої Ювілейні комітети. В членство такого Комітету Вінніпезької Архідієцезії втягнуто і православних людей та представника від Комітету Українців Канади. В програмі діяльності цього комітету передбачається і ділянки, що виходять далеко поза рамці Української Католицької Церкви та втручаються в справи Української Православної Церкви, про що не питалися православних. В проголошеному пляні праці цього комітету у „Поступі” з 29 січня 1978 р. подано, що є заплановано видання спільних православно-католицьких богослужбових книг, Біблії, шкільних підручників про хрещення України, спільного видання історії християнства в Україні та інше. Заплановано до цієї об'єднуючої праці притягти Наукове Товариство ім. Т. Шевченка та Українську Вільну Академію Наук, а навіть спонукати до співпраці Колегію Св. Андрія у Вінніпезі із католицькою Колегією Св. Володимира в Роблін.

Православні українці не можуть не зауважити агресивності українців католиків та їхнього бажання вести католицьку місію серед православних українців. Українці католики не застановляються над тим, що такими вчинками та виступами в пресі вони ображають релігійні почуття та топчуть пошану гідності православних українців. Вони не зважають, що це веде не до згоди навіть на суспільно-громадському форумі. Виглядає, що для них мета виправдує засоби. Очевидно вони мусять зрозуміти і вкінці таки погодитись з віковим становищем православних.

Вони мусять раз і назавжди зрозуміти, що православним українцям з ними не подорожі до чужого Риму. Якщо вони широ бажають єдності, то є лише єдина дорога, що веде до Києва, а не до Риму.

У посланні українського католицького єпископату з 1977 року дуже багато приділено уваги відзначенню 1000-річчю християнства в Україні та церковній єдності. Також згадано про заходи у цій справі митрополита Андрія Шептицького і кардинала Йосифа Сліпого. Хоч послання написане у стриманій і згідливій формі, однак виявляє свої наміри та підступність українців католиків.

У відмінність звернень митрополита Андрія Шептицького, який скеровував заклик про об'єднання до православних єпископів і інтелігенції, це послання і заклик до об'єднання є звернені до католиків. Не зважаючи на те, що заклик до об'єднання висловлений в імені всіх українських католицьких єпископів, але воно є підписане лише одним кардиналом Йосифом Сліпим з додатком „і Єпархія Помісної Української Католицької Церкви”, не додаючи ніяких імен. Це можна пояснити тим, що між українцями католиками в останніх роках наступила велика незгода. Спільне послання, що було проголошене в 1976 р. в імені українських католицьких єпископів, вже не мало всіх підписів. Кожний католицький єпископ безпосередньо підлягає Ватиканові, а в адміністрації своєї єпархії є самостійний і не підлягає українським католицьким митрополитам і навіть кардиналові і коли ми це візьмемо під увагу, то Різдвяне послання з 1977 р., головню у справі об'єднання, без підписів всіх єпископів, не можемо трактувати, як вияв всієї української католицької ієрархії. Його треба трактувати, як послання кардинала Йосифа Сліпого, бо невідомо, чи решта католицьких єпископів погоджується з тим, що там написано. Цей сумнів потверджується тим, що є різниця у тексті, що було видрукуване у „Вістях з Риму” — органі кардинала Сліпого і в католицькому часописі „Наша Мета”, що видається в єпархії єпископа Ісидора Борецького в Торонті. Різниця не в правописі, але в поважних змінах і додатках. Коли в посланні кардинала Сліпого є згадка, що в час хрещення України „була одна Вселенська Церква”, то в торонтонській редакції послання до цього ще додано: „з видимим головою римським Архиреем”. Також додано цілий параграф про послання митрополита Андрія Шептицького, де говориться про можливість об'єднання католиків з православними, коли православні приймуть зверхність папи.

Це ставить перед православними українцями і всією українською спільнотою пересторогу, щоб застановитись над правди-

вістю та авторитетністю різних закликів та запрошень до дії в напрямку церковного об'єднання. Треба вглибитися, яка мета тих закликів і з ким ми маємо до діла.

Дуже часто, коли заходить розмова про церковне об'єднання між українцями, згадується заходи в цій справі Львівського Митрополита Андрія Шептицького. Це було в 1941 і 1942 роках, в час війни, і мало хто про це чув, чи навіть мав нагоду читати ці звернення, а особливо є мало відомим, яка була відповідь православних. А відповідь була, і то досить рішуча і ясна. Для ознайомлення із справою заклику українського греко-католицького Митрополита Андрія Шептицького про церковне об'єднання українців православних і католиків та відповідь православних на цей заклик, друкується ця праця. Написана вона на основі оригінальних документів, головно листуванні митрополита Андрія Шептицького і митрополита (тоді ще архиєпископа) Іларіона Огієнка.

ВІДПОВІДЬ ПРАВОСЛАВНИХ УКРАЇНЦІВ НА ЗАКЛИК МИТРОПОЛИТА АНДРІЯ ШЕПТИЦЬКОГО ДО ЦЕРКОВНОГО ПОЄДНАННЯ

В час другої світової війни Митрополит Галицький, Архiepіскоп Львівський Андрій Шептицький звернувся окремими листами до українських православних єпископів та української православної інтелігенції у справі поєднання Української Православної Церкви і Української Греко-Католицької Церкви. Очевидно, цей шляхетний намір відійшов до історії і у свій час знайде належну оцінку.

Однак, українці католики в минулому і тепер цю справу уперто порушують у своїй пресі, надаючи цьому все більшого і більшого значення у своїй місійній пропаганді. Пишуть про це окремі католицькі автори, а в 1977 році появилось це і в Різдвяному посланні, що є названим Соборним всього українського католицького єпископату. У вставці, що є додано до цього послання в редакції часопису „Нашої Мети” в Торонті, в числі з 6 січня 1978 р. і часописі „Християнського Голосу” в Мюнхені в числі з 8 січня 1978 р. є написано: „До сліз зворушують кожного, хто перечитує звернення Слуги Божого Митр. Андрія до Православних Архипереїв в Україні, які він написав напереломі 1941 - 42 рр., тобто під кінець свого життя”. Далше подається цитата, що не відповідає текстові згаданого звернення, ані звернення митрополита Андрія Шептицького до української віруючої православної інтелігенції, за винятком кінця її, де говориться про вибір Київського Митрополита з православних і якщо б він був „з'єдинений із Вселенською Церквою”, то митрополит Андрій Шептицький і всі греко-католики піддалися б його верховній владі. Чомусь автор чи автори вставки намагаються витиснути сльози зворушення при читанні того, що самі фальшують. Цієї сфальшованої вставки немає в помещенні послання в інших українських часописах, як і немає її у виданні „Вістей з Риму” — пресовому бюлетені кардинала Йосифа Сліпого.

Про тенденційність навітлення українцями католиками справи звернень митрополита Андрія Шептицького до українських православних єпископів і української православної інтелігенції, свідчать зауваги у католицькому часописі „Поступ”, що вида-

ється у Вінніпезі, в числі з 29 січня 1978 р. Там написано так: „Якщо б взяли під розвагу наші брати православні українці заклик Митрополита Андрія, який є нічим іншим, тільки відгомонам слів Христових, „щоб усі були одно“, то зближився б той час, що ми прославляли Бога одним серцем і одними устами”. У тому числі вміщено обое послань митрополита Андрія Шептицького до українських православних єпископів та інтелігенції з підкресленням „для пам'яті грядучих поколінь”. Чомусь у своїй замітці редакція „Поступу” евангельську науку „щоб усі були одно” утотожнює з намаганням митрополита Андрія Шептицького, що були висловлені не однозгідно в тих двох зверненнях.

Тенденційність насвітлення справи звернень митрополита Андрія Шептицького до православних, нині українцями католиками, примушує нас над тією справою застановитися — як воно вдійсності з тим закликком було. Неправдою є, що православні українці не взяли того звернення під розвагу. Митрополит Андрій Шептицький отримав відповідь як від українських православних єпископів, так і від української православної інтелігенції. Інша річ, що відповіді не були такими, як того бажав би митрополит Андрій Шептицький чи сучасні українські католицькі провідники. Митрополит Андрій Шептицький, отримавши відповіді, дальше не продовжував ним розпочатого діалогу, чи то з причини війни, чи тому, що уважав, що ця справа пішла іншою дорогою, як він собі бажав, чи може на нього вплинули впливові люди його середовища. Нині без потреби українці католики підносять цю вже закінчену справу звернень митрополита Андрія Шептицького до православних. Роблячи це, вони намагаються представляти справу однобічно, щоб мати якусь користь в сучасній католицькій пропаганді, не здаючи справи, що це робить шкоду єдності нашого суспільного життя. Воно було б далеко корисніше, щоб ті, хто бажає виступати на сторінках преси у цій важливій справі церковного поєднання, щоб завдали собі труду та вглибилися в документи того часу і тоді вже писали.

I

ЗВЕРНЕННЯ МИТРОПОЛИТА ШЕПТИЦЬКОГО ДО ПРАВОСЛАВНИХ ЄПИСКОПІВ

Митрополит Андрій Шептицький широко опублікував своє звернення „До всіх Високопреосвященних і Преосвященних Православних Архієреїв в Україні і на українських землях” під датою 30 грудня 1941 р. Воно було написане в душі єдності, а тому форма його вислову була в загально-приемлюючих фразах, без

уточнення значення їхнього змісту. Головніші думки в тому зверненні є такі:

„До осягнення наших національних ідеалів треба нам єдності... Між роздорами, що ділять українців, не останнє місце займають релігійні справи, в яких ми такі поділені. А, безперечно, релігійна єдність була могутнім товчком в осягненні національної єдності... Тому пишу це письмо, щоб витягнути руку до згоди і Ваші Преосвященства запросити до церковної єдності...

Передовсім, думаю, треба, щоб ми усі бажали помиріння, треба, щоб до того помиріння бажало і духовенство і вірний нарід у всіх наших єпархіях. Треба, далше, про це поєднання молитися, себто треба нам заряджувати такі богослуження, в яких брало б участь і духовенство і нарід, а які мали б на меті просити у Бога потрібної до помиріння благодаті. Вкінці, треба, щоб ми з обох сторін були готові до потрібних до нього уступок. Коли Євангеліє обов'язує нас відрикатися себе самих до того ступня, що маємо класти й душу, то тимбільше мусимо уступити від всього того, що може бути перешкодою в поєднанні, уступити так далеко, як нам тільки совість дозволяє. Тому, безумовно, треба буде, щоб ми взаємно щиро висказували свої думки і щиро обговорюючи усі життєві и богословські справи, злучені з поєднанням Церков, шукали дороги до поєднання.

Бажаючи дати нагоду до такого об'єктивного і мирного обговоріння, пишу цього отвертого листа та прошу усіх високопреосвященніших і Преосвященніших Архієреїв на українських землях висказати свою гадку в цій справі”.

Треба підкреслити, що цей лист написаний у дусі християнської любові, в якому закликається до глибокої застанови та виміни думок у життєвих та богословських питаннях, які поєднують чи роз'єднують українців православних з українцями греко-католиками. Всі, хто читав те звернення митрополита Андрія Шептицького, вітав добрий намір.

Цей намір, одначе, не вийшов виключно від самого митрополита Андрія Шептицького. Заклик його до українських православних єпископів виник на тлі попередніх добрих особистих взаємовідносин між митрополитом Андрієм Шептицьким і митрополитом Іларіоном Огієнком, який тоді був висвячений в сан єпископа та став Архиепископом Холмським і Підляським. Це звернення митрополита Андрія попередили два листи між цими двома ієрархами. Митрополит Андрій написав листа з датою 21 жовтня 1941 р. до архієпископа Іларіона, вітаючи його з

Митрополит Андрій Шептицький

прийняттям архиерейського сану. В тому листі він висловив сердечні привітання та висловив побажання:

„Щоб Ви в Холмщині, а може і в цілій Україні, відновили віру св. Володимира і митрополита Іларіона, віру Вселенської Церкви, віру сімох перших Вселенських Соборів. Та віра в багатьох точках доктрини зіпсута через довголітню неволю Української Церкви під неканонічною установою Петра Великого”.

Свого листа він закінчив:

„Покликуюсь на давнє і добре знайомство, яке смію назвати приятню. Покликуюсь на наші спільні національні ідеали, але передусім покликуюсь на одну і ту саму працю”.

Митрополит Іларіон Огієнко відповів на це привітання досить довгим листом з датою 14 листопада 1941 р. В ньому він, мабуть, перший запропонував працю над зближенням українських Православної і Католицької Церков. Митрополит Іларіон звертав

на сутність зближення. Тому мабуть у зверненні митрополита Андрія до українських православних єпископів не ставиться передумови цього зближення, як завжди це робиться, а нею є підпорядкування владі папи чи визнання зверхності папства. Митрополит Іларіон писав в своєму листі так:

„Ваше Високопреосвященство зволили в своєму листі по-братському вказати мені, що Українська Православна Церква не мало відбігла від свого первісного вигляду через неканонічне насильство над Нею Церкви Московської. Нехай буде мені дозволено тут так само по-братському з любов'ю вказати, що й Церква Греко-Католицька за останнє століття сильно підпала зовсім чужим нашому народові латинським церковним впливам як у догматиці, так і в обряді, чого не знала стародавня Українська Церква і що сильно кидається нам, православним українцям, у вічі. Великий московський вплив відбився й на сучасних богослужбових греко-католицьких книжках, на їх тексті та формі, а вже наголоси (акценти) їхні зовсім московські. ... Глибоко вірю, що Всевишній пошле Вам Свою вседіючу благодать, і Ви очистите віддану Вашій опіці Греко-Католицьку Церкву від чужих їй налетів і цим вернете її до первісного стану, якою вона була за того часу, коли один український народ мав і одну Церкву і однаково славив і ісповідував свого Господа Бога.

І тоді Українська Православна Церква, позбавлена чужих їй московських привнесень, і Церква Греко-Католицька, очищена від чужих нам латинських добавок, обидві Українські Церкви ці наблизяться одна до однієї, як дві рідні сестри. Я завсіди ревно молюся і буду молитися Милосердному Господеві, щоб Він наблизив цей спасенний час, і щоб ми разом з Вами дожили до цієї великої історичної хвилі й побачили її своїми очима!

Уважаю таке власне наближення двох Українських Церков за Богонадхнену історичну працю всіх керівників наших Церков, і глибоко вірю і ісповідаю, що праця така стане на користь і нашій Церкві, і нашому народові”.

Митрополит Іларіон висловлені думки у своєму листі ставив поважно. З цим листом він вислав протоієрея Євгена Барщевського, як свого особистого делегата до митрополита Андрія Шептицького. Листом з датою 27 листопада 1941 р., митрополит Андрій Шептицький подякував архієпископові Іларіонові такими словами: „Вчинили мені велику честь, присилаючи о. протоієрея Євгена Барщевського до Львова з Вашими такими цінними і сердешними письмами. З о. протоієреєм я довго розмовляв і щиро з ним порозумівся. На довгого, а так по Божому мудрого листа Вашого ВПреосвященства, який мене вельми розрадував, відповім до кількох днів”. Треба припускати, що візита о. Є. Барщевського в митрополита Андрія відбулася 27

Митрополит Іларіон (Огієнко)

листопада 1941 р., бо митрополит Іларіон вище згадану коротку відповідь отримав 29 листопада 1941 року.

Ніколи повної і конкретної відповіді митрополит Іларіон на свого листа не отримав. Тому можна уважати, що обіцяною відповіддю митрополита Андрія Шептицького — було його звернення до українських православних єпископів, датоване 30 грудня 1941 р. Щоправда, в короткому листі з 24 грудня 1941 р. митрополит Андрій писав до митрополита Іларіона: „У попередньому листі Ваше Високопреосвященство порушили стільки і таких важних справ, що збираюся обширно і дуже щиро на нього відповісти, але маю стільки тепер роботи, що з дня на день мушу відкладати, щоб всебічно обдумати все, що хотів би

написати". Про зміст звернення до українських православних єпископів у листі нічого митрополит Андрій не згадує, хоч під листом зробив таку дописку, під якою вдруге підписався: „П. С. Залучаю мого отвертого листа і прохаю Ваше Високопреосвященство, як провідника християнського і національного життя православної Холмщини висказати свою думку про цю справу”.

Ця дописка до листа свідчить, що чомусь митрополит Андрій Шептицький не трактував своє звернення до українських православних єпископів так, щоб про нього зупинитися в листі до архієпископа Іларіона, а згадав неначе мимоходом, принагідно писання листа в іншій справі. Причиною такого ставлення справи звернення митрополитом Андрієм могло бути його оточення, яке ставилося до тієї справи цілком інакше, як це писав митрополит Андрій. Про це свідчить лист о. Петра Табінського з 8 січня 1942 р. до митрополита Іларіона. Отець П. Табінський був одним із оточення митрополита Андрія.

Хоч листування між митрополитом Іларіоном і митрополитом Андрієм було часте і продовжувалося аж до часу приходу більшовиків до Львова, однак митрополит Андрій ніколи не порушував справи церковного об'єднання. У своєму листі з 31 березня 1944 р. він писав до митрополита Іларіона: „Пишу може кілька днів перед хвилиною, коли Червона армія займе Львів. В порівнянні з тою пропастю руїни, яка видається, простягнеться на цілу Україну, всі непорозуміння бліднуть”. Це так мабуть розумів митрополит Андрій Шептицький дію його звернення в справі українського церковного об'єднання.

II

ВІДПОВІДЬ ПРАВОСЛАВНИХ ЄПИСКОПІВ

Звернення митрополита Андрія Шептицького „До всіх Високопреосвящених і Преосвящених Православних Архієреїв в Україні і на українських землях” з 30 грудня 1941 р. отримали всі українські православні єпископи в січні 1942 р. Митрополит Іларіон Огієнко отримав його 18 січня, а митрополит Олексій Громадський 20 січня, що дає потвердження, що це звернення було вислано до всіх одночасно. Пізніше його було видрукувано в часописі „Краківські Вісті” з 15 лютого 1942 р. та розповсюджувано його окремими відбитками, особливо між православними мирянами.

Митрополит Іларіон, тоді Архієпископ Холмський і Підляський, мабуть перший відповів на це звернення відразу. Він

писав у своєму листі до митрополита Андрія Шептицького з 20 січня 1942 р. у справі заклику так:

„Що до Вашого вже видрукованого й уже розісланого листа до всіх Православних Архієреїв в Україні й на українських землях, то на нього тепер відповідати не можу. Зрештою, мої думки Ви добре знаєте вже з мого попереднього листа. Одне тільки скажу тепер: час на такого листа Ви вибрали не зовсім відповідний. Не зовсім відповідний, бо неспокійний, коли щирої відповіді на нього не почувете. Не зовсім відповідний, бо ієрархія в нас ще не встаткувалася, а громадянство знаходиться під свіжим впливом роздору, принесеного т. зв. бандерівцями та мельниківцями, цебто греко-католиками.

Я особисто не можу ще Вам широко й належно відповідати по багатьом причинам. Поперше, переслідування та пониження мене греко-католицькою пресою... Мій делегат до Вашого Високопреосвященства розповів Вам про це все докладно...

Доки таке греко-католицьке насильство буде продовжуватись на Холмщині, то — на мою скромну думку в мене особисто й на цілій Холмщині не буде психологічного настановлення відповіді належно на Вашого листа до всіх Православних Архієреїв, відповісти так, як треба”.

В цьому листі митрополита Іларіона знаходимо відповідь на багато питань, що порушені в заклику митрополита Андрія Шептицького до українських православних єпископів та які пов'язуються з написанням його. Митрополит Іларіон, як бачимо з його листа, був заскочений таким кроком митрополита Андрія і уважав, що заклик було зроблено у якомусь поспіху, а головне, що то не був відповідний час для цієї важливої справи. Звертає увагу і те, не зважаючи, що заклик був написаний в намірній єдності, але агресивність українців греко-католиків в місійній католицькій праці між православними не була припинена і не було виявлено з їхнього боку доброго наміру шукати погодження, а тому це ставить під сумнів, чи дійсно звернення митрополита Андрія Шептицького було написане в намірі шукання згоди. З листів митрополита Андрія Шептицького до митрополита Іларіона, перед написанням цього листа і пізніше також не видно, щоб його непокоїв той стан і щоб він щось хотів зробити, щоб покращати взаємовідносини між українцями греко-католиками і українцями православними. Про це він нічого не згадує. У своєму листі з 21 лютого 1942 р. до архієпископа Іларіона митрополит Андрій Шептицький писав: „Вашому Високопреосвященству певно відомо, що ми, завдяки цілому рядові повільних змін, а вкінці рішенню Апостольського Престолу, вернулись до обряду початку 16 століття, часів Могили і Рутського. Це, на мою думку, дуже важливий крок також і на дорозі до

взаємного наближення до всіх Православних Церков". Ця висловлена радість митрополита Шептицького, що Рим ласкаво дозволяє повертатися українцям уніям до традицій їхніх батьків і це є дійсний великий крок наближення і повернення до віри батьків. Але це не була відповідь на листа митрополита Іларіона з 20 січня 1942 р. Митрополит Андрій всі питання, що порушив митрополит Іларіон, рішив промовчати, хоч на початку свого листа він підкреслив: „Зворушила мене доброта Вашого Високопреосвященства". Цей факт вже свідчить, що митрополит Андрій був далеко від того, що сам висловив у своєму зверненні до українських православних єпископів. Бракувало ширості і відвертості і тієї доброти, яку він підкреслив у митрополита Іларіона. Коли ще зважити, що в цьому часі він готував друге звернення про поєднання до української православної інтелігенції, то відразу напрошується сумнів, про щирість обох звернень у так важливій справі для всіх українців. В цьому виявляється підступність українців греко-католиків, що найбільше непокоїть і породжує недовіря в православних українців до взаємовідношень з українцями католиками. Брак щирості і відвертості з боку українців католиків ясно виявлені у двох зверненнях митрополита Андрія Шептицького.

Відповідь митрополита Олексія Громадського, яку він вислав митрополитові Андрієві Шептицькому в січні 1942 р., також була відверта. Він не уважав, що митрополит Андрій вибрав відповідний час на таке звернення. Одначе, він поділяв з митрополитом Андрієм важливість справи поєднання і висловився так:

„Цілком погоджуюся з Вами, що нам треба усердно молитися про поєднання наше і шукати дороги до того поєднання, а Господу одному відомо, коли наші молитви і шукання будуть мати добрий наслідок. Здається, що такі до скінчення віку не відбудеться це поєднання, бо коли не з'єднала нас, а ще й поділила нас така страшна біда, як панування жадливої безбожної влади, то що може змінити натуру людську...

Таким чином, теоретично я цілком допускаю наше поєднання, бо ніщо не може перешкодити тому в думках, але практично це поєднання могло би здійснитися тільки тоді, коли не буде гріху і ушкодження людської природи".

Ця відповідь митрополита Олексія Громадського передає понурість часу, в якому відроджувалося церковно-релігійне життя після відходу з України безбожної і антирелігійної влади, а одночасно висловлює ясно становище православних у порушеній справі українського церковного поєднання. Як підкреслив митрополит Олексій, що він сам теоретично вірить в об'єд-

нання, але коли взяти існуючий стан у відносинах між українцями греко-католиками і українцями православними і реально дивлячись, то при такому наставленні, цього не може статися до кінця віку. Отже, була потреба ще перед проголошенням заклику приготувати обставини церковно-релігійних відносин, коли б малося на увазі успішно розвинути діалог у справі церковного поєднання.

Архієпископ Палладій Видибіда-Руденко відповів значно пізніше, але ще перед проголошенням заклику митрополита Андрія Шептицького до православної інтелігенції. Пізніше його лист був видрукуваний в „Краківських Вістях” з 5 квітня 1942 р. В листі архієпископа Палладія ясніше бачимо становище православно українського єпископату до справи церковного поєднання. Свою відповідь архієпископ Палладій писав з відома митрополита Дионісія, Первоієрарха Православної Церкви в Генерал-Губернаторстві. Відповідь архієпископа Палладія на заклик митрополита Андрія Шептицького була така:

„Ваш зазив до Православної Української Ієрархії є те, чоґо вже більше як 300 років очікувала наша Церква. Бо не можна вважати за голос правдивих християн безлічі нетолеранційних полемічних творів 16 - 17 й пізніших віків...

...Роздор, що в кінці 16-го віку був у значній мірі штучно впроваджений неприятелями Української Церкви та Українського Народу, мусить бути закінчений.

З відома свого Кіріярха, маю честь повідомити, що з боку Православної Церкви ми намагатимемось усунути всі перешкоди на шляху великої справи поєднання, що спиратиметься на повернення до стану зперед офіційного, у 16 в. розпаду Православної Української Церкви”.

Вище наведені відповіді українських православних єпископів свідчать, що православний єпископат прийняв заклик митрополита Андрія з увагою. Всі вони вітали крок митрополита Андрія та ясно висловилися про своє становище у справі українського церковного поєднання. У листі архієпископа Палладія знаходимо пропозицію, щоб повернутися до того стану, який був перед розділенням.

Майже ідентичного змісту з листом архієпископа Палладія Видибіди-Руденка була написана відповідь від трьох православних єпископів, які були в Генеральному Губернаторстві, цебто в західній частині України. Східня частина України знаходилась під іншою німецькою окупаційною адміністрацією, а тому, що там провадилися дійові військові змагання — всякий зв'язок, а особливо церковний, не був дозволений. Між цими двома частинами України був установлений кордон, неначе між двома чу-

жими країнами. З уваги на те, що відповідь на заклик митрополита Андрія Шептицького була написана від всього собору Єпископів Православної Церкви, в Генеральному Губернаторстві поміщується його повністю:

„Ваше звернення до Православних Ієрархів в Україні від 30 грудня 1941 р. — це те, чого вже більше 300 років очікувала наша Церква.

Сьогодні рішається доля Великого Українського Народу. Сьогодні Народ наш прагне, відродивши своє церковне життя, стати могутнім носієм Правди Христової та порядку державного на безмежних просторах своєї землі.

Нерушима Святиня Софії, Премудрости Божої, що віками непохитно перетривала все, стане фактичним центром цього відродження в Києві — Єрусалимі нашої землі.

Ваш лист — перше ствердження сучасної вирішальної хвилі. Церковний роздор, що вкінці XVI-го віку був у значній мірі штучно впроваджений неприятелими Української Церкви та Українського Народу, тепер мусить бути остаточно закінчений на користь нашої Церкви й Народу.

З боку Православної Церкви ми намагатимемось усунути всі перешкоди на шляху великої історичної справи церковного поєднання українців, поєднання, що спиратиметься на поверненні всього Українського Народу до церковного стану з-перед офіційного, у 1596 р., розпаду Православної Української Церкви.

Гаряче благаючи Всевишнього про повне благословення нашої святій справі, просимо й Ваших про це заходів та молитов.

Смиренний Дионісій, Архієпископ Варшавський і Митрополит Св. Автокефальної Православної Церкви в Генерал-Губернаторстві.

Смиренний Іларіон, Архієпископ Холмський і Підляський.

Смиренний Палладій, Архієпископ Краківський і Лемківський”.

Цей спільний виступ православних єпископів є офіційною відповіддю на заклик митрополита Андрія Шептицького про українське церковне поєднання, яка чомусь замовчується. Ця відповідь була написана і редагована ще перед появою заклику митрополита Андрія Шептицького про церковне поєднання до української православної інтелігенції. У відповідь православної ієрархії знаходимо заклик до загоєння старих ран, що зробило церковне роз'єднання способом повороту до стану Української Церкви, коли ще не було розподілу. Православні єпископи пропонують готовість усунути усі перешкоди, що є на дорозі цер-

ковного поєднання українців в одній Церкві. Які ті перешкоди — ані у листі митрополита Андрія, ані в листі Собору Єпископів не сказано. Очевидно, залишалося це для обговорення напізніше. Отже, з обох сторін, якщо це можна б прийняти, було висловлено готовість до діалогу в справі українського церковного об'єднання. Але виглядає, що до цього діалогу Українська Греко-Католицька Церква не була приготована. Ніхто з українських католицьких єпископів, духовенства чи інтелігенції не підтримав заклик митрополита Андрія Шептицького. Це дуже кидається у вічі, що на заклик митрополита Андрія Шептицького відгукнулися як українські православні єпископи, так і інтелігенція, але українські греко-католицькі єпископи і інтелігенція зайняли становище спостерігачів. Це мабуть було причиною, що митрополит Андрій Шептицький мусів стриматися у своїх дальших потягненнях і далі не відповідав православним єпископам. Це мабуть було причиною, що появилось друге звернення митрополита Андрія Шептицького до православної інтелігенції, яке у своєму змісті є цілковито відмінне від звернення до українських православних єпископів.

Українці греко-католики не були приготовані прийняти пропозиції українського православного єпископату. Про це можуть свідчити настрої провідної української греко-католицької інтелігенції, яких речником був д-р Степан Баран. Він у своїй книжці „Митрополит Андрей Шептицький”, що була видана в Мюнхені в 1947 р., в якій сказав, що відповіді від Собору Єпископів Православної Церкви в Генеральному Губернаторстві не було, а на потвердження цього, привів видуману розмову у цій справі з архієпископом Палладієм. Як подає д-р С. Баран, що комусь з католицьких діячів архієпископ Палладій мав таке сказати:

„Спершу всі три єрархи Православної Церкви в Генерал-Губернаторстві плянували видати спільне послання у відповідь митрополитові Шептицькому і архієп. Іларіон Огієнко піднявся його зрадагувати. І дійсно проект такого послання він надіслав варшавському митрополитові Дионісієві Валединському і йому, Палладієві. Було це безпосередньо перед Великоднем 1942 р. Архієп. Іларіон у своєму проекті поставив крапку над „і”, себто пропонував виразно греко-католицьким українцям перейти на православія. Обидва вони, прочитавши цей проект, станули на становищі, що проект зрадаговано в невідповідному тоні, який згори замикає шлях до дальшої дискусії. Тому обидва єрархи, що постійно мешкали тоді у Варшаві, вислали окремим післанцем архієп. Іларіонові в Холмі листа зі своїми заввагами до його, Іларіона, проекту, прохаючи взяти їх до уваги. Тим часом владику Іларіон і далі обстоював свій проект, не хочючи робити в ньому ніяких змін.

Тоді то митр. Дионісій рішився взагалі не давати свого підпису під листом у відповідь митрополитові Андрееві, а владика Палладій оголосив у „Краківських Вістях” за своїм підписом відповідь, подану нами вище. На сесії Собору єпископів у Варшаві 27 травня 1942 р. владика Іларіон у дискусії над його проектом не хотів теж робити у ньому ніяких змін. При голосуванні проти цього проекту заявився тільки владика Палладій, а владика Дионісій був за”. (стор. 134).

З цього мало б виходити, що з причини, що два православні єпископи не погоджувалися з митрополитом Іларіоном на його редакцію послання, тому, як наслідок — Соборної відповіді не було. Це саме і кидає підозріння в тенденційності католицьких провідних кіл. Відповідь від Собору Єпископів — це вже є дуже поважна справа, тимбільше, що вона не йшла по лінії думки українців греко-католиків. На основі документів справа з тим Соборним посланням була вдійсності інакша, як написано в книжці д-ра С. Барана. Великдень в 1942 р. був 5 квітня. Ще задовго до Великодня, бо з датою 1 березня 1942 р., була приготована відповідь від Собору Єпископів на звернення митрополита Андрія Шептицького. Написав проєкт її архієпископ Палладій. З цим проєктом і листом, з датою 16 березня 1942 р., з підписами митрополита Дионісія і архієпископа Палладія і з виразним дорученням від митрополита Дионісія, до Холма прибув з Варшави о. Юрій Лотоцький. Архієпископ Іларіон його прийняв 26 березня 1942 р. В листі за підписом обох єпископів до архієпископа Іларіона було написано:

„Одвертий лист Преосвященного Андрея, Митрополита Греко-Католицької Церкви, з дня 30. XII. 1941 року, нема сумніву, викликав певний відгомін серед Українського Народу. Той лист був видрукуваний не лишень в пресі. Окремим виданням, в формі летучки, він масово поширений серед православних парафій Лемківщини й Галичини. Уважаємо, що нам, до яких зрештою звертається автор листа, належить відповісти.

Залучаючи до цього проєкт відповіді, який зредаговано з поминанням полемічних моментів, просимо Ваше Високопреосвященство зложити свій підпис, коли висловлені в цій відповіді думки поділяєте. В такому разі відповідь буде підписана нами трьома”.

Цей лист ясно свідчить, що не митрополитові Іларіонові доручено писати проєкт, а він був написаний і переданий для його підпису, якщо він із змістом погоджується. Митрополит Іларіон стилістично виправив проєкт відповіді та викреслив згадку про полеміку в 16-17 століттях. Ще того самого дня, 26 березня 1942 р., проєкт було переписано, залишаючи дату

1 березня 1942 р. і архієпископ Іларіон його підписав та передав о. Юрієм Лотоцьким до Варшави. Зміст його вище видрукувано і можна порівняти з листом архієпископа, які є майже ідентичні, а є різниця виправлення стилю, що зробив митрополит Іларіон. Очевидно, ніякого становища зі сторони митрополита Андрія Шептицького, ані інших єпископів і діячів греко-католиків на цього листа не було, як не було і на інші листи, що були вислані попередньо.

Значну зміну у розпочатому діалозі у справі церковного поєднання внесло проголошене звернення митрополита Андрія Шептицького до православної інтелігенції, датоване 3 березня 1942 р., а видрукувано в „Краківських Вістях” 5 квітня 1942 р. У відповідь на обое звернень митрополита Андрія Шептицького, Собор Єпископів Православної Церкви в Генеральному Губернаторстві на своїй сесії 27 травня 1942 р. у Варшаві виніс наступуючу постанову:

„Щиро вітаємо заклик Митрополита Кир Андрея про поєднання двох наших Церков в одну Церкву і з радістю приймаємо до своєї Православної Церкви всіх наших братів греко-католиків. Ми всі гаряче щоденно молимося, щоб в Україні постала для всього народу одна Українська Православна Церква”.

Ця постанова Собору Єпископів виглядає, як відмовна відповідь на заклик про поєднання митрополита Андрія Шептицького. Одначе, коли порівняємо її з листом цього ж самого Собору Єпископів, що був підписаний лише місяць тому, то мусимо погодитися, що наступили певні зміни в наставленні до справи церковного поєднання. Цю зміну наставлення православних єпископів спонукали друге звернення митрополита Андрія Шептицького до православної інтелігенції, та інші його листи.

Українці греко-католики постанову Собору Єпископів прийняли, як говорить д-р С. Баран у вище згаданій книжці, „виногою повної капітуляції української греко-кат. Церкви, і то без ніяких застережень”. Далше він додає висновок: „На цьому вся акція митрополита Андрея і закінчилась”. Так закінчилась, бо мета розійшлася із засобами і дорогами, якими до неї йшлося, або ставилося іншу мету, а це — підпорядкування православних Римові та поширити унію. Митрополит Іларіон, який перший порушив ідею українського церковного зближення, в своєму листі до митрополита Андрія ще в жовтні 1941 р. в справі рішення Собору Єпископів в „Українському Віснику” в 1949 р. писав: „Це була природня постанова і дивно, що греко-

католицькі інтелігентські кола не можуть з цим погодитися і рахують цю постанову вимогою „повної капітуляції греко-католицької Церкви”. Греко-католицька віра — це політична комбінація, насаджена ворогом нашого народу й Церкви і коли єсть можливість її зліквідувати, то до цього треба й стреміти також і від відокремлення від московських впливів”.

Ш

ЗВЕРНЕННЯ МИТРОПОЛИТА ШЕПТИЦЬКОГО ДО ПРАВОСЛАВНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

З датою 3 березня 1942 р. появилoся звернення митрополита Андрія Шептицького в справі церковного поєднання „До української віруючої православної інтелігенції”. Воно було широко розповсюджене, подібно, як і звернення до українських православних єпископів. Видрукувано окремими летючками, деякі з власноручним підписом, як також воно було поміщене в „Краківських Вістях” 5 квітня 1942 р.

Що спонукало митрополита Андрія Шептицького писати звернення у справі церковного об'єднання до української православної інтелігенції — тяжко устійнити. У його листах, що нам тепер є доступні, до митрополита Іларіона та інших осіб, немає ніякої згадки про причини написання цього звернення. Одинокy згадку про цей лист знаходимо у відповіді митрополита Андрія з 20 березня 1942 р. на листа д-ра Миколи Стаховського, в якому він писав: „На Ваше письмо з 12. III. відповідаю передусім моїм письмом до інтелігенції”. Такий вступ до листа наштoвхує нас до висновку, що відповіді, які дістав митрополит Андрій від православних єпископів, завели в його сподіваннях і він рішив якось вийти з невідгідного становища. Також треба мабуть зробити припущення, що його думок, які впливали зі способу написання звернення до українських православних єпископів, не поділяли інші українські греко-католицькі єпископи та оточуюче духовенство і інтелігенція, і він був змушений вяснити своє становище, як католицький ієрарх. Ці наші припущення потверджує початок звернення митрополита Андрія до української православної інтелігенції, що починається так: „Мого листа до православних Архієреїв мушу доповнити кількома заувагами”.

Лист до української православної інтелігенції у своєму змісті і формі є відмінний від листа до українських православних єпископів. Як у першому зверненні митрополит Андрій Шептицький простягає руку до згоди і в дусі євангельської заповіді

пропонує забути про все, що роз'єднує і виявляє готовість робити всі уступки, на які дозволить його сумління на дорозі досягнення християнської любові і українського церковного поєднання, то в другому зверненні він вважає першим своїм обов'язком скласти свідчення про себе самого, а пізніше вже він пояснює, як він розуміє українське церковне поєднання — а це на базі визнання папства з боку православних українців. Отже, в цьому своєму другому зверненні у справі церковного поєднання він відтягнув свою руку та ясно вказав пальцем на Рим. Листа до української православної інтелігенції митрополита Андрія Шептицького з деякими скороченнями подається нижче:

„Мого листа до православних Архієреїв мушу доповнити кількома заввагами. Роблю це в цьому письмі до Високодостойних Представників української науки, літератури, мистецтва і до суспільних Діячів України та, очевидно, до освіченого і патріотично наставленого Високопреподобного Духовенства в переконанні, що інтелігенція в усіх віроісповіданнях має важний голос і в церковних справах, все провідною верствою суспільности.

Прикро мені, що я змушений сказати дещо про себе самого, — доказати, що пишучи цього листа не можу мати ніякого особистого інтересу. Я сповнюю тільки обов'язок українського патріота.

Ясно, що греко-католик не може стати Київським Митрополитом, а я не маю ані бажання цього достоїнства, ані фізичної змоги бути в Києві. . . Київський Митрополит мусить бути вибраний із православних чи автокефальних Архієреїв чи священників. Коли б він був з'єдинений із Вселенською Церквою, ми всі греко-католики підлягали б йому і я перший радо піддався б його верховній владі.

Та повна злука греко-католицького і православних віроісповідань це справа хіба дальшої майбутности. Вона стала б можливою тільки після довгих змагань із обох боків — до себе наближуватися і взаємно себе пізнавати. А зближення і взаємне пізнання необхідні до досягнення національної єдности. . . На такому конечному помирненні багато скористає увесь український нарід, а на повному з'єдиненні скористають більше православні ніж ми, греко-католики.

З притиском стверджую, що поєднання із Вселенською Церквою не спричинює ніякої потреби відрікатися якогонебудь звичаю, передання чи обряду Православної Української Церкви, Українська Церква нічого не стратила б із тих дібр чи вартостей, які з неї роблять для українців цінну, святу національну пам'ятку минувшини, а зискала б пребагато дібр і сил, які випливають із зв'язків з усіми віруючими християнами цілого світу. Ми, названі греко-католиками, вважаємо себе самих і в обрядових молитвах називаємо себе православними. . . Низкою малих змін, а в останніх часах рішенням Апостольського

Престолу ми повернули в обрядах Літургії до звичаїв нашої Церкви 16 і 17 століття, які були звичаями Київської Церкви.

Брати, Панове, ... Ваше православіє ближче до православія широких мас українського народу. Те Ваше православіє і до нашого ближче. В ньому більше зрозуміння для потреб страждущого від віків поневоленого народу. Хоч би Ваша праця над помиренням не довела до повного з'єдинення, принесе українському народові велику користь, коли хоч у частині причиниться до національної єдності".

В цьому другому зверненні у справі українського церковного об'єднання митрополита Андрія Шептицького, що є додатком і доповненням першого, він ясно виявляє своє місійне католицьке наставлення. Митрополит Андрій ясно заявляє, що єдина дорога до українського церковного поєднання веде через прийняття унії православними українцями.

Деякі українські католицькі діячі вважають, що митрополит Андрій в листі до православної інтелігенції виявив великий жест, що зрікся першенства в Українській Церкві на користь православних. Декого з українців католиків це доводить до „зворушення". Отець І. Гриньох у своїй книжці „Слуга Божий Андрей — Благовісник Єдності", виданій в Мюнхені в 1961 р., з піднесенням пише: „Бо чи можна, наприклад, із спокоем і без душевного потрясення читати" ці слова митрополита Андрія Шептицького. Чомусь українці католики собі присвоїли право більшості і вважають, що лише те, що вони мають, є важливим для цілого українського народу. Нарешті треба, щоб українці католики усвідомили своє відсоткове відношення до числа православних українців і не виявляли великих претенсій. Тепер ще менше залишилося тих українців, які тримаються унії з Римом, як було перед другою світовою війною. Пропозиція митрополита Андрія не є ніяким жестом і її можна приймати лише як відступ. Митрополит Андрій Шептицький ставить передумовою свого поєднання і евентуального підпорядкування верхній владі когось із православних тільки тоді, коли той православний буде підпорядкований папі. В такому випадку, коли хтось з православних буде „з'єдинений із Вселенською Церквою", цебто підпорядкується папі, то з моменту свого „з'єдинення" він перестане бути православним, а буде таким самим уніятим, як був митрополит Андрій Шептицький. Вдійсності митрополит Андрій Шептицький говорить не про українське церковне об'єднання, але про приєднання і підпорядкування православних українців папі та Католицькій Церкві, цебто закликає православних українців на зраду православія, на зраду віри своїх батьків.

В другій частині свого заклику до української православної інтелігенції митрополит Андрій, не знати для чого, починає агітувати та переконувати православну інтелігенцію, що православні в „повному з'єдненні”, цебто повному підпорядкуванні папі більше скористали б, чим греко-католики, але в чому саме, не говорить. Далше переконує православних, які великі користі були б від підпорядкування православних українців папській владі, а при тому ніяких змін ані в обрядах, ані в звичаях від того підпорядкування православні не зазнали б, як не мали ніяких втрат в унії українці греко-католики. Не зважаючи на таке авторитетне заповнення, пізніше він таки признається, що треба було рішення Апостольської столиці, щоб можна було українцям греко-католикам повернутися в „обрядах Літургії до звичаїв нашої Церкви в 16 і 17 століттях”. Зрештою, про користі, що мають українці католики від Ватикану нині, то краще і не згадувати. В минулому не було воно кращим, як є тепер.

На заклик митрополита Андрія Шептицького про церковне поєднання багато з православної інтелігенції відповіли окремими листами. Як стверджує д-р С. Баран у своїй книжці, всі вони були „очевидно, негативного змісту” і їх ніхто не проголошував. В одному з листів у цій справі, якого написав д-р Микола Стаховський, колишній віце-президент Українського Національного Союзу Подільської губернії з датою 12 березня 1942 р. говориться:

„Гадаю, що я висловлю загальну думку всього українського громадянства, коли скажу, що ділить нас залежність заходу від Ватикану, а сходу від Москви. А тому й уступки повинні йти по лінії незалежності Української Церкви і від Ватикану і від Москви. Велика Україна вже зробила крок у цім напрямку: вона проголосила свою Церкву автокефальною, цебто незалежною ні від кого, окрім свого власного народу, — і тому суто національною. Очевидячки, що й Західньо-Українській Церкві треба зробити подібний крок, — а саме зріктися від папської залежності і без компромісів стати не ватиканською, а українською Церквою, ц.т. також Автокефальною. Наш Велико Український народ не любить компромісів в ділі Віри, тому й такий компроміс, як „унія” не тільки не мав у нас успіху, але й приніс багато суму для національно-народної справи; не лежало й не лежатиме до нього серце народу, тим більше, що залежність від папського престолу, в які б фарби її не прикрашувати, все буде залежністю, а не самостійністю...

Україна чекатиме Вашого чину, вірячи, що Ви стоїте за незалежність і самостійність Української Церкви, і за її славу й непідлеглисть чужим зверхностям”.

Ясність становища української православної інтелігенції до заклику митрополита Андрія Шептицького в справі церковної єдності, в цьому листі яскраво показана. Православна інтелігенція є за церковне поєднання, але вона є проти приєднання і підпорядкування чужій церковній зверхності. В цьому листі закликається Українську Греко-Католицьку Церкву звільнитися від чужих зверхників, і аж тоді говорити про церковне поєднання всіх українців. До того часу, православні не мають з ким говорити, бо вони є вільні, а українці греко-католики залежні від чужого церковного проводу, без дозволу якого не можуть нічого робити, а тим більше поєднуватися з православними, які є невіддільні Римові. Митрополит Андрій Шептицький 20 березня 1942 р. відповів на листа д-ра Миколи Стаховського. Ця відповідь кидає інше світло на обидва заклики митрополита Андрія в справі церковного поєднання українців греко-католиків з православними українцями. Уривок з цього листа нижче міститься:

„... за висловлення загальної думки українського громадянства” дуже дякую. Обширніше відпишу, очевидно не споминаючи Вашого письма публічно, звертаючись до всіх. А буду стеречися зробити це, що мені радите. Релігія, завсима тільки від народа, є середником роз'єднання і розділювання народу на дрібні частини, як того доказом національна російська Церква, яка розбилася на многі ісповідання і буде розбиватися аж до атомів. І не може бути інакше, бо Церква, що „зависить тільки від народу”, а не числиться з об'єктивною установою Христа, ділиться після партій в народі і доходить до того, що тільки віроісповідань, кільки людей, як це є в Церкві англіканській і протестантській. На щастя українського народу є в ньому дуже дорогоцінний скарб, а тим є болай часткова злука з Вселенською Церквою. Той скарб нам, греко-католикам, а особливим способом мені повірений, і я уважав би себе зпалником віри і народу, якби я той скарб запропастив, оглядаючись на клевети москвофільських псевдо-православних...”

Цей лист розкриває підступність звернень митрополита Андрія Шептицького в справі церковного поєднання як до українських православних єпископів, так і православної інтелігенції. Він в цьому листі ясно висловлює своє становище і своє розуміння, в який спосіб може наступити церковне поєднання. Для митрополита Андрія Шептицького одинокою дорогою і передумовою поєднання і єдності Української Церкви — це залежність від понад-національно церковної влади, яким є папський престіл. Очевидно, православні українці на це ніколи не погодяться. Про це свідчить довголітня боротьба українського народу з унією.

МИТРОПОЛИТ ШЕПТИЦЬКИЙ ЗАКЛИКАВ ДО НОВОЇ УНІЇ З РИМОМ.

На закінчення нашої застанови над справою заклику митрополита Андрія Шептицького у справі церковного поєднання, зверненого до українського православного єпископату і православної інтелігенції в час другої світової війни на основі нам доступних документів, а це головню листування у цій справі, сподіємося, що це кине денне світло і розвіє ілюзії та замріяність про церковну місію і єдність в багатьох. Головне, що митрополит Андрій Шептицький не був ніяким благовісником української церковної єдності, про що свідчать його власні листи. Таким його хочуть зробити українські католицькі діячі, які перейняті місійним католицьким фанатизмом і походом на схід. Але вони мусять ясно собі усвідомити, що церковна унія з Римом заподіяла українському народові велику кривду. В минулому насаджувана чужими, а в новіших часах, пропагована своїми, вона не приймається і відкидається широкими масами українського народу. Історія свідчить, що з кожним століттям унійна справа стає більш ненависною між українським народом, а число уніятів зменшується. Не зважаючи на те, що дехто з українських католицьких діячів намагаються шукати різні „концепції” церковного поєднання українців греко-католиків з українцями православними під папським омофором, але народ ясно виніс своє рішення, що будь-яка унія з Римом є не для українців. Найкращі концепції уніятів не заманять православних у католицьке сільце, бо ніякі ілюзії уніятів не закриють ганебного і понижуючого трактування їх з боку Ватикану, як тепер, так і в минулому. Ніщо не закрие рабського становища уніятів навколо папського престолу. Впродовж довгих століть в українському народі виплекався своєрідний український християнський світогляд, який став притаманною ознакою українського православ'я, в якому глибоко закоріненна православна віра Вселенської Апостольської Церкви і багато разів наш народ заявляв, що не бажає своєї віри підпорядковувати Католицькій Церкві.

Для українців католиків, які опинилися в дуже тяжких обставинах свого існування, намагаються шукати шляхів до поєднання з українцями православними і тим рятувати своє становище, але не мають відваги звільнитися від чужих впливів, чужого проводу. Дуже яскраво це виявляється в їх теперішній боротьбі за чи проти патріархального руху. Гасла діячів патріархального руху є в багатьох випадках запозичені від пра-

вославних і їх становище в питаннях віри і церковного життя, а особливо, хто про нього має рішати — в багатьох випадках збігається з православними, але на наших очах в боротьбі з Ватиканом вони втрачають свої позиції як серед українського католицького єпископату і духовенства, так і серед віруючих. Не без причини вони все більше і більше звертаються до об'єднуючих заходів митрополита Андрія Шептицького, роблячи з того свої ілюзії. У своїй книжці о. І. Гриньох „Слуга Божий Андрей — Благовісник Єдності”, піддає думку, щоб українці греко-католики і українці православні застановилися над створенням нового віровизнання, яке б не було „ні традиційним православ'єм, ні так оспорюваною традиційною унією”. До такого висновку приходять о. І. Гриньох на основі переоцінки закликів до поєднання самим Митрополитом Андрієм у праці „У справі порозуміння”. Митрополит Андрій писав, як цитується в згаданій книжці, так:

„Мое запрошення зрозуміли всі тільки як поклик до цілковитої злуки православних з нами, греко-католиками, і то тільки як прийняття всіми православними нашої Унії з Апостольським Престолом. А можна було говорити про різні способи порозуміння без зливання в одно віросповідання. Можна було подумати і про злуку православних віроісповідань з греко-католицьким, при якому поставало б нове віроісповідання із злучених обох, яке не було б ні давним православ'єм, ні давньою греко-католицькою Церквою. Про ці різні можливості ніхто не подумав. Мое запрошення взято згрубша просто як заклик до Унії...” (стор. 202)

Митрополит Андрій Шептицький добре зрозумів відповіді православних і шукання нових концепцій про якийсь нове віровизнання є зайвим, бо будь-яке підпорядкування Римові, для православних буде унією, не зважаючи на те, чи то старої, чи нової дати. Річ не в престижі, хто і до кого приєднується чи з ким об'єднується поміж українцями, але суть справи у прийнятті основи-догми віри додатків, які самочинно впровадила Католицька Церква, включаючи з папством та церковне підпорядкування владі Ватикану.

З листів митрополита Андрія Шептицького ми не бачимо, щоб він шукав шляхів до поєднання між українцями греко-католиками і українцями православними, спонуканий українськими патріотичними почуттями, але робив він це, як вірний католик з візією місійного свого обов'язку приєднати Схід до Католицької Церкви. Це так яскраво він виявив в своїй відповіді на листа д-ра Миколи Стаховського, як також і в зверненні до православної інтелігенції. Причини, що спонукали писати обое звернень

до православних, не можна шукати в українському патріотизмі митрополита Андрія Шептицького. На цю справу більше кидає світла д-р С. Баран у своїй книжці „Митрополит Андрей Шептицький” у коментуванні на ці звернення про поєднання. Він пише:

„Митрополит Шептицький передбачував великі труднощі у своїх унійних заходах і, мабуть, теж їх невдачу, знаючи добре історію церковної унії і наставлення православних до неї. Про самі унійні завдання писав свого часу митрополит таке (цитуємо з праці д-ра Едварда Вінтера: Візантія та Рим у боротьбі за Україну 955—1939, сторінка 68 українського перекладу, Прага 1944):

»Найважливіше завдання всіх унійних заходів мусить полягати в тім, щоб зміцнити думку наших східних відокремлених братів у тім напрямі, щоб вони самі вважали бажаним і прагнули знову з'єднання з осередком католицької Церкви. Те, що в цім напрямі могло б бути досягнуто, було б тисячу разів важніше, ніж будьякі індивідуальні навернення. Якщо й відбувається неабияке число індивідуально відокремлених, то це досягається часто такими способами, які відштовхують од церкви загал відокремлених. Кажу по щирості, це зовсім не перемога або занадто дорого куплена перемога.

Митрополит Шептицький був найвизначнішим діячем Католицької Церкви нових часів на полі зближення й об'єднання східної і західної Церкв, знаний як такий і в католицькому, і в православному світі. Про цю справу писав він у чужинецьких, зокрема в німецьких публікаціях” (стор. 135).

У передмові до німецької брошури „Der Christliche Osten” (Християнський Схід), що була видана в Регенсбурзі в 1939 р., можна вбачати причину, що спонукала до написання обох звернень. Д-р С. Баран згадує про це і подає цитати з того вступу:

„У обширному вступному слові митрополит торкається Соборів у Ліоні та у Фльоренції і заключеної там церковної унії та причин унійних невдач. Обговорює він також і Берестейську Унію та змальовує вороже наставлення Московщини і православних до неї та її ступневу ліквідацію Московщиною на землях, що їх вона забрала. Свої виводи, слерті на історії і психологічному наставленню православних до церковної унії, митрополит, обговоривши і найновіші унійні заходи папи Пія ХІ, кінчає так:

»Досвіди католицької Церкви щодо унійної справи в загальному сумні. Можна б навіть закінчити песимістичною завагою: усе, що робимо, наші православні брати сприймають так, що не тільки до нас не зближаються, але навіть не виказують найменшого бажання нас ближче пізнати. А якщо ми схотіли б взяти ще під увагу особисті досвіди поодиноких церковних провінцій і такі ж досвіди поодиноких унійних діячів, то ми могли б прийти до ще безнадійніших вислідів».

»Але песимізм мусить бути виключений засадничо в Католицькій Церкві. Ми чейже молимося щоденно за приєднання наших нез'єдинених братів. Тому мусимо не тільки надіятись, але теж вірити, що наші молитви будуть вислухані та що хвилина великого руху до церковної єдності не така вже далека. Божі шляхи різняться дуже від шляхів людських. Всемогучий знає, як осягнути свої цілі причинами і шляхами, яких ми зовсім не розуміємо. Тому згори треба так казати, що це вважається можливим, що те, що по нашому переконанні приносить шкоду унії, власне це є найліпшим засобом, щоб довести до унії. Людство приходять чейже до правди найчастіше окружними шляхами і часто потребує воно довгого часу, щоб за своїти собі якусь думку. А думки, що випливають з досвіду, є ті, що наймогутніше можуть кермувати масами. І досвіди східних в останніх десятиліттях мусять чейже доводити до далеко більш песимістичних досвідів, як наші власні. Ми стоїмо ще заблизько до російської революції. Тому важко нам, і нам католикам, і також нашим православним братам, відшифрувати з історії науки революції і большевизму. Ті досвіди є для нас усіх ще нерозв'язаною загадкою. Не знаємо ще, який зміст матиме в історії філософії духовий переворот від світової війни. Але згори можемо догадуватися, що зрозуміння цієї загадки буде великої ваги для всіх унійних змагань. Це є також цілком людська річ не піддаватися песимізму і щонайменше виждати, чи ми в житті народів, що жили в роз'єднанні, не навчимося краще розуміти, що значить унія для Сходу. Що ми можемо зробити, це те, щоб самі молитвою і виrozumілою любовю приготувляли серця до того, щоб Святий Дух Божий зійшов на нас у часі нових зелених свят і застав нас готовими до діла з'єдинення» (стор. 136 - 37).

Прочитавши це, думка про те, що митрополит Андрій Шептицький турбувався долею українського народу, відходить геть, а виринає постать католицького ієрарха, який дбає за розвій Католицької Церкви. Тому обидва заклики митрополита Андрія Шептицького до православних в час другої світової війни були одним з його унійних маневрів. Не було кращого часу для випробування наставлення православних українців до Католицької Церкви. Українське православне церковне життя в Україні було знищене спочатку безпощадною боротьбою комуністичної влади з кожним проявом релігійного життя, а вкінці, в час війни, на тій частині України, де ще вціліли церкви, советська церковна політика зробила велике розбиття. Час написання звернень до православних єпископів був невідповідний, як зауважує митрополит Іларіон, бо ще не було належно впорядковане церковне життя і були лише кілька єпископів. Більшість українських православних єпископів були висвячені пізніше. Написання звернення до православної інтелігенції також було розраховане на те, який відгук буде воно мати серед неї. Митрополит Андрій

Шептицький був свідомий того, що багато православних парафій було без священників, а багато були в стадії реорганізації. Люди, після довголітнього безбожного панування, відновили своє церковне життя, не маючи належного духовного проводу — ані священників, ані єпископів, вони будуть шукати будь-якого релігійного виходу. Цим тактичним підходом можна пояснити мовчанку про справи поєднання в листуванні його з митрополитом Іларіоном та іншими єпископами.

Православні єпископи спочатку повірили в щирість заклику митрополита Андрія. Про це свідчать їхні листи. Вони були готові, щоб шукати доріг до поєднання. Аж пізніше, коли переконалися в підступі, тоді появилось Соборне рішення з 27 травня 1942 р. Відповіді православних єпископів завели в сподіваннях митрополита Андрія Шептицького, а особливо його оточення. Як про це пише о. Володимир Левицький у своєму листі з 26 січня 1960 р. до митрополита Іларіона: „Після відповіді Православних Владик львівські »византійці«, на чолі з о. Костельником сміялися »в кулак« з »дипломатичних успіхів« нелюбого еп. Сліпого. Ближче оточення пок. митр. Андрея оповідало, що він був до глибини подражнений отим повним неуспіхом”.

Відповідь православної інтелігенції була відразу більш рішуча і ясна. У листі д-ра Миколи Стаховського ми бачимо, яке становище зайняла православна інтелігенція до заклику митрополита Андрія. Правда, багато з католицьких діячів зауважують, що це були відповіді емігрантської інтелігенції, але думки інтелігенції, вихованої під советським режимом, не було чути.

Українські православні єпископи і інтелігенція дали належну відповідь на обое звернень митрополита Андрія Шептицького в справі церковного поєднання. Це є історичний факт і має велике значення у справі наставлення православних українців до унії, як також до Католицької Церкви. Це є те саме становище, яке зайняла православна Україна від часу уведення Берестейської унії в 1596 р. Тому нині українці католики краще нехай не тратять сил і часу цю справу наново підносити, якщо не готові на пропозицію православних, що була висловлена у відповідь на звернення про церковне поєднання. Гадаємо, що краще буде, коли сучасні католицькі діячі приймуть висновок д-ра С. Барана: „На цьому вся акція митрополита Андрія і закінчилася” і більше цього не будуть підносити, щоб не псувати відносин з православними українцями в діаспорі.

038.4.1.1
BKY